

Néhány megjegyzés Balázs Ferenc vallásos nevelésére vonatkozólag.

Az „Unitárius Egyház“ 1935 jun.-jul. 15. számában Balázs Ferenc, úgy vélem, összegezi a vallásos nevelés nagy kérdéseit „A vallásos nevelés célja“ cím alatt. (*Vallásos és nem vallás-erkölcsi* nevelés. Nála nyilván megszűnik a kettő közötti disztinkció. Ez a két különálló, de egymásra ható és egymást szervesen kiegészítő világ összevegyül, mint a modern fizikában a tér és idő fogalma. A négy dimenziós világban nem beszélnek térről és időről, hanem tér-időről és idő-térről.) Megjegyzéseim e cikkben foglaltakra vonatkoznak. Miután nézetét nagy vonásokban fejt ki s bővebb, első kézből szerzett adatokkal nem rendelkezem, írásom nehézségekbe fog ütközni. Ha tévedek, jóhiszeműségből tévedek.

„A vallásos nevelés célja: egyszerűen, vallásossá lenni“, azaz, „beleilleszkedni az isteni rendbe.“ Ez célozza, 1. „Az egyéniség erőinek egymással összhangban való kifejlesztését.“ (Ezzel a felfogással a görög gondolkozóktól, akik ősatyjai a harmonia-elméletnek, le napjainkig mindenki egyetért) 2. „Szeretettel és az isteni lelket mindenben megérző elszakíthatatlan ragaszkodással kapcsolódni össze a világ dolgaival, élőlényeivel s mindennek betetőzéseképen az idők folyamán mind tisztábban előtűnő isteni lélekkel, Istennel.“ Más szóval kifejleszteni az intézményes vallások korlátain felülálló vallásos egyén típusát, az univerzális embert a személyes vallásos tapasztalatokon keresztül. Rávezetni az egyént, hogy első kézből és nem a hagyomány sokszor túl sűrű, sokszor túl gyér szövésű szítáján átszűrt anyagból alkossa meg világ felfogását. Megadni a lehetőséget, hogy az egyén átélje az alkotás extatikus hangulatát s részt vegyen, akarata szerint, a folyton istenesülő világ kialakításában. Gyönyörű ideál. De nekünk számot kell vetnünk azzal, hogy egy egyház keretén belől élünk, melynek végső célja egybehangzó a Balázs Ferenc elgondolásával ugyan, de speciális elhelyezkedésénél fogva bizonyos határvonalakat huz meg. Nekünk mindent s így az

egyéni vallásos nevelést is erdélyi unitárius szemszögből kell vizsgálnunk és kifejlesztünk. Ez nem mutat lényegbeli különbséget, az utóbbi nem zárja ki az előbbt, csak egy kissé más megvilágításba helyezi. Hogy egy hasonlatot használjak, a tenger ugyanaz, bár különböző elnevezést nyer aszerint, hogy milyen partot mos. Azonban az elnevezésnek tetemes a jelentősége.

Most felvetődik az a fontos kérdés, miképpen illeszkedhetünk bele az isteni rendbe? A primitív ember magikus eszközökhöz folyamodott, hogy az általa naivul elképzelt ellenséges és testvéries külső hatalmakat megnyerhesse vágyainak betöltéséhez. A zsidók élő áldozatot mutattak be Jávénak, hogy haragját megtörjék s különös kegyét biztosítsák. A görögök és rómaiak nagy nemzeti játékokat és ünnepnepeket rendeztek isteneik kielégítésére és lekenyerezésére. A kereszténység spiritualizálta a beleilleszkedés formáit, s jöllehet számos hitfelekezetben még ma is a formalizmus dominál, közeljött a sziv-áldozat fogalmához. Azonban még különbséget tesz u. n. hétköznapi és ünnepnapi élet, vallásos és más cselekedetek között. Egyedül az unitárizmus az, mely igyekszik lerombolni a kettő közötti válaszfalat s az egyént úgy indítja neki az életnek, hogy minden cselekedete egyformán magán viselje a vallásosság bélyegét. A haladó unitárizmus szemében egy hidépités ép olyan vallásos cselekedet, mint a katolikus ember szemében a bucsujárás. Feltéve, ha a főmérnöktől az utolsó csavar-munkáig mindenki becsületes, lelkiismeretes munkát végez s mintegy elkötelezve érzi magát, hogy így cselekedjék, nem csupán megélhetésének biztosításáért, nem presztizs kérdésből, hanem embertársaival szembeni tartozásának leróvásáért. Érezni kell, hogy becsületes munkájától függ ezer és ezer áthaladó ember vagyón- és életbiztonsága, azoké az embereké, akik azért küzdenek és fogynak el, hogy az ő élete teljes legyen. Ezért kell kifejleszteni az egyéniséget, mely összhangban van önmagával s szeretettel s az isteni lelket mindenben megérző elszakíthatatlan ragaszkodással kapcsolódik egybe a világgal s benne embertársaival. Más szóval, krisztusi alapon. Lehet, hogy Balázs Ferenc is így hiszi és így tanítja. Összefoglalójából azonban ezt a fundamentális pontot kihagyja. Pedig meggyőződésünk szerint, Jézus az egyetlen ember, ki a szeretetben fölülmulhatatlan példát mutatott. Hathatós vallásos nevelést csak példás életekre való hivatkozással adhatunk, ezeket a gyermek elé tartjuk,

mint dupla tükröt, hogy lássa a mai önmagát és az eljövendőt, amilyenné lennie kell.

De van egy kritikus pontja az isteni rendbe való beleilleszkedésnek, mellyel komolyan számolnunk kell. Balázs Ferenc olyan egyént kíván kifejleszteni, aki saját akarata szerint illeszkedik bele vagy szakítja ki magát e rendből. A maga szerencséjének kovácsa, sorsának irányítója. Az ilyen vallásos egyént, adott helyzetünkben és mindig innen kell kiindulnunk, diogéneszi lámpással kell keresnünk, kifejlesztése éppen távoli idők zenéje. Ez a kitétel talán túl komor, hogy ne mondjam pesszimista, azonban a való tények lehető legtárgyilagosabb megítéléséből ered. Ahoz, hogy valaki mindig *ura legyen* a helyzetnek több, mint jézusi erő kell, hiszen ő is sokszor érezte magát végtelen szomorunak, gyöngének és árvának. „A rókáknak barlangjok vagyon, mondja . . . , de az ember fiának nincs hová fejét lehajtania“. Ahoz, hogy valaki elitélje a gyilkosságot, mint az emberben az isteni lelket meggyalázó cselekedetet, az intelligenciának, a jóérzésnek és a szociálitásnak olyan széles alapon való kifejlesztése szükséges, mellyel belátható időn belül nem rendelkezhetünk. Ahoz, hogy valaki hamisan ne esküdjék, ne csaljon, azaz, minden másokon ejtett lelki seb reálisan fájjon és égjen az ő lelkén, a Madáchéhoz hasonló mélyen érző egyéniség szükséges, aki a csalódásból eredő elejtett könnyben az emberiség tragédiáját élte át és írta meg. Ahoz, hogy valaki egyedüliségében, összeroppanás nélkül fölhajtsa a méregpoharat, szokrateszi jellemmel kell birnia. Véleményem szerint a felvázolt tulajdonságok szülhetik azt az egyént, aki akarata szerint beleilleszkedhetik a rendbe vagy kikapcsolódhatnak belőle. És most feltesszük a kérdést, a mi *adott helyzetünkben* lehetséges-e az ilyen egyéniségek kifejlesztése? Nagyon kis részben igen, általánosságban nem. A fenti adatok mellett még egy nagyon fontos tényezővel kell leszámolnunk. A fejlett technika hazájában, Amerikában, ahol az ember teremtő ereje s a dolgok felett, egyeduralma olyan széles skálán jut kifejezésre, sokkal könnyebb az egyén akaratótól függő beleilleszkedésről beszélni. Nálunk ez egészen másképpen vagyon. Mi helyhez vagyunk kötve, bizonyos romantikus konzervativizmussal ragaszkodunk a földhöz, *függünk* tőle. És függünk a természeti tünemények, atmoszférikus behatások kedvező vagy kedvezőtlen befolyásától. Amerikában egy a legújabban konstruált felhőkarcolót csak világgataklizmát

előidéző elemi csapás roppanthat össze, mi még messzeállunk attól, bár nem lehetetlen, hogy nagy pusztító szárazságoknak akaratunk szerint véget vessünk, esőt teremtvén, vagy egy jégverést elhárítsunk. Végeredményben beleilleszkedünk az isteni rendbe, de *függünk* is tőle. Ezt a függő viszonyt sosem szabad szem elől téveszteni, ha vallásos nevelésről beszélünk. S még valamit. Egy, a lét titkán és értelmén sokat töprengő embernek, mint Balázs Ferenc, elég ha célul ezt tűzzük ki: „Keresd az isteni lelket, vagy légy tökéletes!” Ő ugyanis el tudja képzelni, meg tudja alkotni magának a tökéletes élet képét. Azon dolgozik éjjel és nappal, kiszélesíti, elmélyíti. De János bácsinál és a kis Péternél még inkább, ki kell kerekíteni a mondást; „Légy tökéletes, mint a te Atyád és Istened!” Hogy Isten tökéletessége miben áll, arról már van valami tudása. (Ha helytelen, igyekeznünk kell eloszlatni azt.) Szemei előtt lebeg egy konkrétum, amely *inspirálja*, (vajjon mi lenne sok ezer szenvedő ember életétől e nélkül?) *megnyugtatja és magafelé vonzza*.

És itt jön a felfogásunk közötti különbség egy másik keresztutja; lehet-e, szükséges-e a gyermeket már kis korában „istenérvővé” tenni, azaz, nevelni? Balázs szerint nem szükséges, szerintem ez a legszükségesebb dolog. Az ő célja; úgy készíteni elő a gyermeket, hogy az találkozzék... „az idők folyamán mind tisztábban előtűnő isteni lélekkel, Istennel.” Az én célom; úgy állítani be a vallásos nevelést, hogy a *gyermek Istennel nőjön fel*. Nála a vallásos nevelés, talajművelés egy későbbi gyümölcsözésre, nálam egyszerre mindakettő. Én a gyermekben nemcsak a gyermeket, hanem a miniatűr embert nézem. De szeretném világosabban kifejtetni, hogy mit értek én ez alatt a kifejezés alatt „Istennel felnőni?” Egyszerűen felnőni, mint az édesanyjával. A német „gestalt” pszichológiai iskola érdekesen világítja meg azt a felfogást. Eszerint a csecsemő eleinte az anya fölője hajló alakjából csak egy zürzavaros, határozatlan valamit vesz észre. Később artikulálódik az alak, de még mindig egy összefolyó képben. Majd később kialakul a fej, azaz kitűnik a háttérből, mint a pipacs pirossága az aransárga kalásztengerből. Így alakulnak ki a szem, a fül, a száj, az arc, a különös és egyedülálló anyai nevetés vagy szigorú tekintet. Lassan az anyaság fogalma szellemiesül, spirituálizálódik a gyermek lelkében. Az anyában nemcsak a létfennmaradás nélkülözhetetlen forrását, nemcsak a gondoskodás és féltés megtestesülését, hanem az önzetlen

szeretet megnyilatkozását látja. Az ifjunál tovább mélyül és általánosul az anyai ideál, mintegy áterjed minden asszonyra. Így vagyunk az „istenérzéssel“ is. Eleinte határozatlan, kaotikus a kép. Az Isten egy szakállas bácsi vagy bármi más. Naiv, csiszolatlan, mint a gyermek egész lelkivilága. A gyermek játszik vele, talán megremeg, fél tőle, talán észre sem veszi, de az ő kibomló lelkével együtt nő, együtt változik. Az érzéki kép szellemiesül, talán egészen elmarad, mint a karácsonyfa misztériuma. Elmarad? Nem. A karácsonyfa átlényegül, mögötte feltűnik a szülők vagy jó emberek arca, a szeretet hatalma. Az érzéki képtől való elválás fájó és kiábrándító is lehet. De el lehet-e egyáltalán szakadni a mesevilágtól fájdalom nélkül? Viszont mit ér a gyermeki lélek mesék nélkül? (Itt hivatkozhatnám John Stuart Mill önéletrajzára, aki három éves korában irt és olvasott, hat éves még nem volt s két klasszikus nyelvet beszélt stb., de *gyermekkor*t nem ért. Érdekes olvasmány.) A bibliai mesék, mint a teremtésmonda stb. felkelthetik az ifjuban azt a hiedelmet, hogy őt gyermekkorában megcsalták, becsapták az iskolában, feltéve, hogy azt való történetekként adagolták fel neki a vallás-nevelők, de az isten-érzésben, isten-hitben ilyen alapon nem csalódhatik soha. Különösen akkor nem, ha nevelőjét az a meleg és őszinte baráti viszony fűzi hozzá, mint meggyőződésünk szerint, Balázs Ferencet a tanítványaihoz. Ennek a viszonynak a hiányában keresendő a legtöbb kiábrándulás és a becsapottság érzésének az oka. A baj ott van, hogy a legtöbb nevelő nem bírja az ifju benső bizalmát s így nem mehet segítségére a kétkedések és lelki elhajlások idején. (Ennek részletes megtárgyalása külön tanulmányt igényel.)

Ha mérlegre dobjuk a két felfogást, véleményem szerint, az az isteni lélek, mely idők folytán, a gyermek szellemi fejlődésével mind tisztábban előtűnik, melyet a gyermek felfedez, mint a tudós egy természeti törvényt, sosem válik olyan bensőséges, meleg valósággá, mint amellyel egyült nő fel. Nem annyira a *reátalálás*, a *felismerés*, mint az önmagunkból való *kitermelése* a fontos. Isten megnyilatkozik az élő világ számtalan változatában, de csak a mi lelkünkben válik öntudatossá, munkája csak itt nyer erkölcsi értéket.

Mondanivalóim azzal fejezem be, amivel kezdeni akartam, egy őszinte vallomással. Balázs Ferenc munkáját nagybecsülöm. Szeretem benne a forrongó, alkotni vágyó, becsületes, munkás ifjulelket. Ha terve néha nem sikertült, ha evezése, mert új vizeken járt, néha zátonyra szaladt, nem az ő hibája. *Simén Dániel.*

Dávid Ferenc sibiui lelkészsége.

A Dávid Ferencről szóló hagyományos adatok közül a téveseket épen oly nehéz kiküszöbölni, mint a magyar protestáns egyháztörténetírás nem egy más tévedését, p. o. a sárospataki kollegiumnak Perényi Pétertől való alapítására vonatkozót, vagy a Károlyi Gáspár nevének az idétlen „Károli“ alakban való használatát, avagy a linci békekötésnek a westphaliaiban, illetőleg ennek magának is Anglia és más államok által való garantálását stb. Így történik meg aztán, hogy mikor már évtizedek óta ismeretes az a hiteles adat, miszerint 1552 vége felé Vizaknai Gergelynek a helyén praepceptor lett Dávid a kolozsvári iskolában, mégis találkozott jóval később is olyan életírója, aki a bistricai káptalannak (egyházmegye) Bornemisza Pál alba-iuliai kath. püspök körlevelére, illetőleg közzsinati meghívójára 1554 nov. elején tartott részzsinatából adott válaszeit még mindig a Dávid tollából származottnak véli, holott akkor már jóideje nem tartozott abba az egyházmegyébe.

Ezuttal egy másik életrajzi adatát óhajtom helyesbiteni Dávidnak, még pedig régen közzétett és ismeretes, de ilyen szempontból eddig figyelmen kívül hagyott kuffók alapján. Az egyik kuffó Dávidnak az a levele, melyet 1555 szept. 24-én írt a sibiui tanácshoz, persze Clujról.¹ Nyilvánvaló belőle, hogy Sibiuba is meghívták valami egyházi állásra ugyanakkor, amikor Clujra szintén megválasztották lelkésznek, még pedig pastornak, ami az akkor szokásos szóhasználat szerint éppen úgy azt a lelkészt jelentette, akinél nincs főbb az illető egyházközségben, mint a plébános cím. Elhatározása tudatásának végső határidejéül helyben Clujon a szüret idejét szabták meg neki és a sibiuiakat is arra kéri említett levelében, hogy várokozzanak még egy ideig.

A levélből az olvasható ki, mintha szivesebben vállalkozott volna a sibiui állásra, de mindeddig mégis az volt a közkeletű fel-

¹ Keresztény Magvető 1876. 64—6. l. — Jakab Elek: Egyháztörténelmi emlékek Dávid Ferenc életrajzához 1879. 1—2. l.